PROSTOROVÁ DIFERENCIACE MULTIFUNKČNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ V JIHOMORAVSKÉM KRAJI

Michael Král

Abstract

Diversification of the farm activities is one of the expression of the multifunctional agriculture, that is associated with the post-productivism transition of agriculture. Decision of farmers to the diversification is affected by many different internal and external factors. The important factors are accessibility and landscape attractivity. This paper examines effect of these factors on diversification of agricultural legal persons in South Moravia Region. Results show only weak influence on the attractiveness of the landscape diversification, but its influence is reverse than is commonly assumed. The main factor for diversification was shown viticulture – specific form of agriculture on south Moravia. The potential for multifunctional agriculture is not only in viticultural region, but also other regions due to increasing demand for regional food and agritourism in South Moravia Region.

Keywords: multifunctional agriculture, diversification, South Moravia, post-productivism

Úvod

Ve dvacátém století zemědělství prošlo řadou významných změn, které měnily charakter celého odvětví. V poslední čtvrtině dvacátého století dochází ve vyspělých státech k postupné změně od důrazu na produkci směrem k více udržitelnému zemědělství. Tyto změny jsou označovány jako post-produktivistický přechod (Woods, 2009). Post-produktivistický přechod se nevyhnul ani bývalým socialistickým zemím ve střední a východní Evropě, včetně České republiky. Ke klíčových procesům charakterizující tento proces, který však nenahradil produktivistické zemědělství, ale koexistuje s ním, je přechod od intenzivního zemědělství k extenzivnímu, od koncentrace k disperzi a od specializace výroby k její diverzifikaci (Ilbery, 1999).

V poslední době se v souvislosti se změnami zemědělství používá pojem multifunkční zemědělství. Jedna z prvních zmínek o multifunkčním zemědělství se nacházela v článku 14 Agendy 21 (Belletti, 2003). Samotný pojem multifunkční zemědělství byl poprvé použit oficiálně v roce 1993 (Wilson, 2009). Pojem multifunkční zemědělství možná lépe vystihuje současné změny probíhající v zemědělství a na venkově. Hodnocení multifunkčnosti, kde klíčovou roli hraje environmentální udržitelnost, vyžaduje pohled zasahující za oblast samotného

zemědělství, protože skutečně multifunkční zemědělství je souborem sociálních a prostorových aktivit i mimo zemědělství (Wilson, 2009).

Problémem rozvoje multifunkčního zemědělství může být jeho udržitelnost, tedy udržitelnost jak produkční, tak socio-ekonomická a environmentální (Brklacich, 1990). Multifunkční zemědělství je v dlouhodobém horizontu životaschopné pouze díky shodě řady vnitřních i vnějších faktorů, jako je například motivace a přesvědčení zemědělců přejít k této formě zemědělství, ale také je nutná změna spotřebního chování a životního stylu a přijetí této změny celou společností (Ilbery, 1999, Wilson 2009), neboť jde o změnu celého venkovského prostoru. Dalším problémem fungujícího zemědělství v post-produktivistickém přechodu je rovněž potřeba jeho dotování (Woods, 2009).

Diverzifikace, jeden z klíčových znaků multifunkčního zemědělství, patří snad k nejvíce viditelné proměně zemědělství, která spočívá nejen v získávání příjmů z nezemědělské činnosti, ale také v diverzifikaci rostlinné a živočišné výroby (Woods, 2009). Důležitým faktorem diverzifikace je velikost farem, protože diverzifikují spíše menší farmy (Gasson, 1988). Často však k diverzifikaci zemědělci přistupují z důvodu přežití, ke které je nutí nedostatek pracovní síly, nedostatek institucionální a infrastrukturní podpory, co by umožnila lepší finanční zhodnocení zemědělských produktů (Razavi, 2003).

Jak například uvádí Razavi (2003), tak síly, které podporují diverzifikaci a její výsledky jsou výrazně rozdílné v závislosti na geografické poloze, majetku, příjmu, příležitostem a sociálním vztahům. Například dle Goodmana (2004) se jako důležitý faktor jeví zapojení regionu do globálního kapitalistického systému, kdy více zapojené regiony mají mnohem méně rozvinuté multifunkční zemědělství, než regiony vzdálenější globálním trhům.

Také Jihomoravský kraj, ležící v jihovýchodní části České republiky, disponuje oblastmi s odlišnými podmínkami pro multifunkční zemědělství. Nachází se zde silně urbanizované a také jedny z nejúrodnějších oblastí České republiky, které disponují dobrou dostupností k národním, potažmo evropským trhům. Na druhou stranu se zde nacházejí oblasti marginální s méně příznivými podmínkami pro zemědělství s různými socio-ekonomickými problémy a různou turistickou atraktivností. Vysoký význam zemědělství pro Jihomoravský kraj dokazuje fakt, že podíl zemědělské půdy překračuje 60% (národní průměr je 54,2%) a podíl orné půdy na celkové výměře území dosahuje 50,9%, přičemž národní průměr je 39,0%. Také lesnatost je zde nejnižší v celé České republice a to 27,8% oproti 33,5% na celostátní úrovni (*Strategie rozvoje Jihomoravského kraje*).

Zdroje a metody

Cílem příspěvku je poskytnout stručný popis rozvoje multifunkčního zemědělství v Jihomoravském kraji, jakožto formy zemědělství, která je podporována Společnou zemědělskou politikou Evropské unie (SZP EU). Pro

rozsah proměn, které pod pojem multifunkční zemědělství patří, se tento příspěvek věnuje diverzifikaci ekonomické činnosti zemědělských podniků, která svým charakterem značně proměňuje tvář zemědělství, neboť se netýká jen změny struktury zemědělské výroby, ale proměny struktury hospodaření celého zemědělského subjektu.

Pro Českou republiku je typický vysoký podíl podniků právnických osob, jak na podílu obhospodařované půdy, tak na celkovém hospodářském výkonu zemědělství. Stejně tak je tomu i v Jihomoravském kraji. Podíl zemědělských podnikatelů je v celokrajském měřítku na nízké úrovni a obhospodařují přibližně 20% zemědělské půdy (*Program rozvoje Jihomoravského kraje na období 2010 – 2013*). Významným faktorem ovlivňující diverzifikaci činnosti je její podpora ze SZP EU. Z těchto důvodů byly do šetření zahrnuty zemědělské podniky právnických osob pobírající dotace ze SZP EU v letech 2007 – 2014, včetně tzv. přímých plateb, což pobírá drtivá většina zemědělských podniků.

Jako databáze zemědělských podnikatelů byl použit seznam příjemců dotací na internetových stránkách Státního zemědělského intervenčního fondu, kterých bylo identifikováno 361. U těchto podniků byl proveden telefonickou formou, elektronickou korespondencí a terénním šetřením průzkum, zda se daný podnik zabývá také jinou než výhradně přímou zemědělskou výrobou. U podniků, zabývajících se i jinou než zemědělskou činností, se bylo dotazováno na charakter této činnosti.

Jak řada předchozích prací dokazuje, tak silný vliv na diverzifikaci činnosti má lokalizace jednotlivých podniků. Dalším důležitým faktorem ovlivňující diverzifikaci je přírodní hodnota území. Pro posouzení dostupnosti byl využit postup, který použil Binek a kol. (2007) pro určení polohy obce na základě dopravní dostupnosti a dojížděky za prací.

K posouzení atraktivity dané lokality pro cestovní ruch z hlediska přírodní hodnoty se vycházelo z tzv. indexu venkovské atraktivity ($I_{VA} = (a_r/a)/(A_r/A)$), z práce Langeho a kol. (2013), kde a_r je rozloha rekreačních ploch v obci, a je celková rozloha obce, A_r je rekreační rozloha na státní úrovni a A je celková rozloha státu. Výpočet indexu venkovské atraktivity byl pro potřeby této práce a kvůli dostupnosti dat, jímž byla Městská a obecní statistika Českého statistického úřadu, mírně upraven a jako rekreační a potenciálně rekreační plochy byly zvoleny pouze lesy a vodní plochy.

Diferenciace činnosti zemědělských podniků

Výsledky analýzy diverzifikace činnosti zemědělských podniků právnických osob (PPO) v Jihomoravském kraji ukazují, že jiným než ekonomickým činnostem se věnuje přibližně polovina PPO (161, tj. 49,2%), ale nedosahuje úrovně západoevropských států, kde, jak dokazuje řada výzkumů, přes 58% zemědělských subjektů již na konci 80. let 20. století mělo svou činnost

diverzifikovanou (Woods, 2009). Ovšem v podobném výzkumu Langeho a kol. (2013) provedeného v severovýchodním Braniborsku, tedy také na území rovněž ovlivněného socialistickým zemědělstvím, svou činnost diverzifikuje 39,5% zemědělců. Lze tedy konstatovat, že diverzifikace zemědělství v Jihomoravském kraji je relativně rozvinutá.

Nejčastější formou nezemědělské činnosti provozované zemědělci je výroba potravin a nápojů, kterou provozuje více než polovina podniků s diverzifikovanou činností (102, tj. 59,0%), na což má vliv zejména fenomén jihomoravského zemědělství – vinařství a vinohradnictví. Rozšířené jsou také služby v oblasti cestovního ruchu (63, tj. 36,4%), tedy v agroturistice, tzn. poskytování ubytování, provozování restaurací nebo různých forem volnočasových aktivit. I zde hraje významnou roli vinařství, neboť řada PPO nabízí různé formy vinařské turistiky, jako jsou prohlídky vinných sklepů s možností degustace apod. Řemeslné a průmyslové činnosti se věnuje pouze 19 podniků (11,0%), ostatní činnosti již nejsou tak významné.

Na základě vypočteného indexu venkovské atraktivity lze jednotlivé obce Jihomoravského kraje rozdělit do pěti kategorií – obce s vysokou, nadprůměrnou, průměrnou, podprůměrnou a nízkou venkovskou atraktivitou. Nejpočetnější kategorií (35,4%) je kategorie s nízkou venkovskou atraktivitou, tedy s atraktivitou hluboko pod celostátní úroveň. Tyto obce ve většině případů kopírují úrodné a intenzivně zemědělsky obhospodařované nížiny (mapa 1). Velmi početné jsou také obce s podprůměrnou (21,2%) a průměrnou (20,7%) hodnotou. Obce s nadprůměrnou hodnotou (13,0%) leží nejčastěji na západě kraje na Českomoravské vrchovině. Vysokou venkovskou atraktivitu (9,8% obcí) mají obce ležící nejčastěji na území s vysokým podílem lesů, zejména severovýchodně od Brna, na jihu Drahanské vrchoviny, kde svou roli hraje také přítomnost CHKO Moravský kras.

Tab. 1: Diverzifikace dle indexu venkovské atraktivity v Jihomoravském kraji

Table 1: Diversification by Rural Attractiveness Index in the South Moravia Region

Počet PPO	1,69 >	1,25 – 1,69	0,75 – 1,24	0,30 – 0,74	< 0,29
Bez diverzifikované činnosti	7	16	39	47	79
S diverzifikovanou činností	4	8	37	45	79
Z toho:					
Agroturistika	1	2	16	17	27
Výroba potravin a nápojů	2	3	23	24	50
Řemeslná a průmyslová výroba	2	1	3	5	8
Jiná	2	6	11	15	21

Zdroj: Městská a obecní statistika, vlastní výzkum

Dle jednotlivých kategorií lze vypočítat větší počet PPO s diverzifikovanou činností v oblastech s nižším indexem venkovské atraktivity (tab.1). V žádné kategorii však počet podniků s diverzifikovanou činností nepřekračuje počet podniků bez diverzifikované činnosti. Ovšem na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ se nejedná o statisticky významnou závislost. V těchto oblastech je také o něco větší podíl PPO nabízející turistické služby a vyrábějící potraviny a nápoje.

Mapa 1: Index venkovské atraktivity v Jihomoravském kraji v roce 2014

Map 1: Rural Attractiveness Index in the South Moravia Region in 2014

Zdroj: Městská a obecní statistika, vlastní výzkum

V Jihomoravském kraji se nachází celkem 38 měst (5,6% obcí). Obcí, které lze zařadit do zázemí měst je 14,4%, přičemž většina z nich se nachází v zázemí krajského města Brna (mapa 2). Obce s velmi dobrou dopravní polohou (16,2% obcí) ve velké většině leží podél hlavních komunikačních tahů (dálnice D1 a D2, silnice I/52 a I/43). Průměrnou dopravní polohu má přibližně čtvrtina obcí (23,0%) a nejvíce obcí (40,7%) má špatnou dopravní polohu.

Stejně jako v případě indexu venkovské atraktivity nebyla nalezena statisticky významná závislost mezi diverzifikací činností zemědělců a dopravní polohou obce kde sídlí. Avšak v obcích v zázemí měst a v obcích s velmi dobrou a

průměrnou dopravní polohou mírně převažovaly podniky s diverzifikovanou činností na rozdíl od měst a obcí se špatnou dopravní polohou (tab. 2). V zázemí měst však oproti obcím s velmi dobrou a průměrnou dopravní polohou nebyla u PPO tak rozšířená agroturistika a výroba potravin a nápojů.

Mapa 2: Dopravní poloha obcí v Jihomoravském kraji

Map 2: Transport accessibility of municipalities in the South Moravia Region

JIHOMORAVSKÝ KRAJ

Dopravní poloha obcí

v roce 2014

- Špatná
- Průměrná
- Velmi dobrá
- Zázemí měst
- Město

Činnosti diverzifikovaných PPO

- Agroturistika
- Výroba potravin a nápojů
- Průmyslová výroba
- Ostatní

Zdroj: Binek, 2007, vlastní výzkum

Tab. 2: Diverzifikace dle dopravní polohy v Jihomoravském kraji

Table 2: Diversification by transport accessibility in the South Moravia Region

Počet PPO	Město	Zázemí města	Velmi dobrá	Průměrná	Špatná
Bez diverzifikované činnosti	37	16	36	42	57
S diverzifikovanou činností	32	17	39	44	41
Z toho:					
Agroturistika	12	4	15	18	14
Výroba potravin a nápojů	18	7	23	31	23
Řemeslná a průmyslová výroba	3	3	3	4	6
Jiná	10	7	12	11	15

Zdroj: Binek, 2007, vlastní výzkum

V Jihomoravském kraji tedy nelze vypožorovat větší závislost diverzifikace činnosti zemědělců na základě blízkosti k městským trhům (dopravní poloha) či v závislosti na přírodní hodnotě krajiny (venkovské atraktivitě). Při srovnání a kombinaci těchto dvou faktorů se však ukazuje, že existuje spíše závislost na venkovské atraktivitě než na dopravní poloze. Podniky s diverzifikovanou činností (54,5% podniků) převažují v případě měst pouze pokud mají podprůměrnou venkovskou atraktivitu, v zázemí měst u obcí s podprůměrnou (71,4%) a nízkou (57,1%) venkovskou atraktivitou, v obcích s velmi dobrou dopravní polohou převažují (55,3%) pokud má obec zároveň nízkou hodnotu indexu venkovské atraktivity. Převaha podniků s diverzifikovanou činností je také u obcí v kombinaci průměrná dopravní poloha a podprůměrná venkovská atraktivita (68,2%) a špatná dopravní poloha a nízká venkovská atraktivita (54,8%).

Tyto výsledky jsou v rozporu s obecně uznávanými fakty, že diverzifikace zemědělství se spíše rozvíjí v marginálních oblastech s dobrou přírodní hodnotou. Větší diverzifikace v oblastech s nižší hodnotou indexu venkovské atraktivity může souviset také s faktem, že oblasti s vyšší hodnotou indexu venkovské atraktivity, jsou oblasti poměrně periferní s omezenými možnostmi diverzifikace a zemědělci zde spíše zanechávají své činnosti, než aby svou činnost diverzifikovali, což potvrzuje také Wilson (2009).

V Jihomoravském kraji se jako výrazný faktor ovlivňující prostorovou diferenciaci multifunkčního zemědělství ukázalo vinohradnictví a vinařství. Vinohradnictví a vinařství je specifíkem zemědělství jižní Moravy, které nejen, že ovlivňuje strukturu zemědělství, ale je nedomyslitelně spjato s historií i současným kulturním životem řady obcí a přínosem pro místní ekonomiku (Svobodová, 2014). Vinohradnictví a na to navazující vinařství, což již je diverzifikovaná činnost zemědělce, nabízí řadu možností k diverzifikaci zejména v oblasti turismu. Vliv vinařství na rozvoj multifunkčního zemědělství se projevu také v tom, že svou činnost diverzifikují také zemědělci v nejúrodnějších oblastech, kde podle Langeho (2013) diverzifikace není potřeba. Síla tohoto fenoménu tedy převyšuje vliv dopravní dostupnosti a atraktivity venkovské krajiny. Specifika dané oblasti tedy mají pro rozvoj multifunkčního zemědělství mnohem zásadnější vliv než dopravní dostupnost nebo atraktivita krajiny pro venkovský turismus.

Multifunkční zemědělství v České republice není až tak nový fenomén, jen bylo v 90. letech přerušeno, neboť již od 60. let 20. století se v bývalém Československu rozvíjela v jednotných zemědělských družstvech tzv. přidružená výroba poskytující širokou škálu produktů. Tato přidružená výroba byla formou diverzifikace činnosti, ale po roce 1989 se rušila nebo se odštěpovala od zemědělských podniků, čímž později způsobovala horší konkurenceschopnost řady zemědělských podniků.

Závěr

Príspevek zkoumal vliv dopravní dostupnosti a venkovské atraktivity na rozvoj multifunkčního zemědělství v Jihomoravském kraji. Výsledky ukazují, že dopravní dostupnost ani venkovská atraktivita nemá zásadní vliv na rozvoj multifunkčního zemědělství. Mírná závislost lze vyzorovat u venkovské atraktivity, kdy ovšem oproti všeobecným předpokladům je multifunkční zemědělství rozvinuto v oblastech s podprůměrnou a nízkou atraktivitou venkova. Jako rozhodující faktor rozložení multifunkčního zemědělství v Jihomoravském kraji se ukazuje vinohradnictví a vinařství, které poskytuje zemědělcům dostatek příležitosti k diverzifikaci. Navíc možnosti čerpání dotací, jak z krajských, státních, tak zdrojů EU také k rozvoji multifunkčního zemědělství ve vinařských oblastech přispívají.

Jihomoravský kraj nabízí vysoký potenciál pro rozvoj multifunkčního zemědělství. Kromě již velmi rozvinutého multifunkčního zemědělství ve vinařských oblastech, které svou specifičností přitahují zákazníky z celé České republiky, se otevírají prostory pro rozvoj multifunkčního zemědělství i v jiných oblastech zejména ve spojitosti s rostoucí poptávkou po kvalitních a regionálních potravinách či ve spojitosti s venkovskou turistikou.

Pro hlubší analýzu multifunkčního zemědělství a jeho význam pro zemědělské podniky je třeba provést detailnější průzkum zaměřený na postoj samotných zemědělců na tento typ zemědělství, ale také na podíl příjmů z diverzifikovaných činností a vliv těchto činností na tvorbu pracovních míst, možnosti vytváření dalších ekonomických činností a celkově na rozvoj celého regionu.

Príspevek byl zpracovaný v rámci projektu specifického výzkumu MUNI/A/0952/2013 Analýza, hodnocení a vizualizace globálních environmentálních změn v krajinné sféře Země (Analysis, evaluation, and visualization of global environmental changes in the landscape sphere).

Literatura

- BELLETTI, G. – BRUNORI, G. – MASCOTTI, A. – ROSSI, A. 2003. Multifunctionality and rural development: a multilevel approach. In VAN HUYLENBROEK, G. – DURAND, G. et al. *Multifunctional Agriculture: A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development*. Aldershot : Ashgate, 2003, pp. 55-80.
- BINEK, J. et al. 2007. *Venkovský prostor a jeho oživení*. Brno: Georgetown, 2007. 137 s. ISBN 80-251-19-5.
- BRKLACICH, M. – BRYANT, C. – SMIT, B. 1990. Review and appraisal of concepts of sustainable food production systém. In *Environmental*

- Management*. 1990, vol. 15, pp. 1-14.
- GASSON, R. 1988. Farm diversification and rural development. In *Journal of Agricultural Economics*. 1988, vol. 39, pp. 175-182.
- GOODMAN, D. 2004. Rural Europe redux? Reflections on alternative agro-food networks and paradigm change. In: *Sociologia Ruralis*. 2004, vol. 44, pp. 3-14.
- ILBERY, B. et al. 1999. *The Geography of Rural Change*. Essex: Longman. 1999. 267 p. ISBN 0-582-27724-8.
- LANGE, A. – PIORR, A. – SIEBERT, R. – ZASADA, I. 2013. Spatial differentiation of farm diversification: How rural attractiveness and vicinity to cities determine farm households' response to the CAP. In *Land Use Policy*. 2013, vol. 31, pp. 136-144.
- MĚSTSKÁ A OBECNÍ STATISTIKA. [on-line]. Praha : Český statistický úřad, 2014. [cit. 2014.09.02.] Dostupné na internetu: <<http://vdb.czso.cz/mos/>>
- POTTER, C. – BURNEY, J. 2002. Agricultural multifunctionality in the WTO: legitimate non-trade concern or disguised protectionism?. In *Journal of Rural Studies*. 2002, vol. 18, pp. 35-47.
- PROGRAM ROZVOJE JIHOMORAVSKÉHO KRAJE NA OBDOBÍ 2010-2013: STRUČNÁ VERZE. [on-line]. Brno : Jihomoravský kraj, 2010. 46 s. [cit. 2014.08.23.] Dostupné na internetu: <<http://www.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?ID=118768&Type ID=2>>
- RAZAVI, S. et al. 2003. *Agrarian Change, Gender and Land Rights*. Oxford: Blackwell Publishing, 2003. 296 p. ISBN 1-4051-1076-7.
- SEZNAM PŘÍJEMCŮ DOTACÍ. [on-line]. Státní zemědělský intervenční fond, 2014. [cit. 2014.08.23.] Dostupné na internetu: <<http://www.szif.cz/cs/seznam-prijemcu-dotaci>>
- STRATEGIE ROZVOJE JIHOMORAVSKÉHO KRAJE – STRUČNÁ VERZE. [on-line]. Brno : Jihomoravský kraj, 2006. 60 s. [cit. 2014.08.29.] Dostupné na internetu: <<http://www.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?ID=16119&Type ID=2>>
- SVOBODOVÁ, I. – VĚŽNÍK, A. – KRÁL, M. 2014. Viticulture in the Czech Republic: Some spatio-temporal trends. In *Moravian Geographical Reports*. 2014, vol. 22, no. 1, p. 2-14.
- TOUŠEK, V. et al. 2008. *Ekonomická a sociální geografie*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 411 s. ISBN 978-80-7380-114-4.
- WILSON, G. A. 2008. Global multifunctional agriculture: transitional convergence between North and South or zero-sum game? In *International Journal of Agricultural Sustainability*. 2008, vol. 6, no. 1, pp. 3-21.
- WILSON, G. A. 2009. The spatiality of multifunctional agriculture: A human geography perspective. In *Geoforum*. 2009, vol. 40, pp. 269-280.
- WOODS, M. 2009. *Rural Geography : Processes, Responses and Experiences in Rural Restructuring*. London: Sage Publications, 2009. 330 p. ISBN 978-0-7619-4761-5.

SPATIAL DIFFERENCE OF MULTIFUNCTIONAL AGRICULTURE IN SOUTH MORAVIA REGION

Summary

The paper examined the impact of transport accessibility and attractiveness of the rural development of multifunctional agriculture in South Moravian Region. The results show that transport accessibility and attractiveness of the country does not have a major impact on the development of multifunctional agriculture. All municipalities were divided to five categories. Municipalities with low, below-average, average, above-average and high attractiveness of rural areas. Similarly, municipalities were divided according transport accessibility to cities, hinterland of cities, municipalities with good transport accessibility, average transport accessibility and bad transportport accessibility. There are 361 agricultural legal persons which were analysed. Mild dependence can be observed in rural attractiveness, however, when compared to the general assumptions of multifunctional agriculture it is developed in areas with below-average and low attractiveness of rural areas. Local and regional specific conditions and opportunities for diversification have big impact (Razavi, 2003, Wilson, 2009), which is quite evident in the case of the South Moravian Region. Viticulture and Winemaking is proving a crucial factor in the distribution of multifunctional agriculture in the South Moravian Region and the diversification of activity appears to be the strongest factor at the local level. The unique culture and landscape associated with this form of management provides ample opportunities for farmers to implement secondary activities. In addition, the possibility of subsidies, both from regional, national and EU sources contribute to the development of multifunctional agriculture in the wine regions.

Despite the slowdown in the development of multifunctional agriculture in the 90s, when there was an extinction of the associated production of agricultural enterprises or its removal from the farm, the South Moravian region offers great potential for the development of multifunctional agriculture. Brno as the second largest city of the Czech Republic, a city with a relatively high standard of living produces sufficient demand for the products of multifunctional agriculture. In addition to the already highly developed multifunctional agriculture in the wine regions their specificity which attract customers from all over the Czech Republic, the spaces are open for the development of multifunctional agriculture in other areas especially in connection with the growing demand for high-quality and regional food (direct marketing of farmers, food production) or rural tourism (accommodation and food services, leisure time activities).

For a deeper analysis of multifunctional agriculture and its importance to the agricultural enterprises it is necessary to make more detailed survey on the attitude of farmers themselves to this type of agriculture, but also on the share of

income from diversified activities and the impact of these activities on job creation, creating the possibility of other economic activities and development of the entire region.

Mgr. Michael Král

Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita

Kotlářská 2, 611 37 Brno

E-mail: michael.kral@mail.muni.cz